

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

9

Raimundas Lopata
Lietuvos valstybingumo raida
1914–1918 metais

1996

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

9

Raimundas Lopata
Lietuvos valstybingumo raida 1914—1918 metais

UDK 947.45
Lo-139

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Giedrius Subačius
Antanas Tyla

**Autorius dėkoja Atviros Lietuvos fondui,
prisidėjusiam prie knygos išleidimo**

ISSN 1392—0391
ISBN 5—417—00715—3

© Raimundas Lopata, 1996
© Lietuvos istorijos institutas, 1996

TURINYS

Įvadas	5
PIRMA DALIS. „GINTARINĖS“ DEKLARACIJOS GEOPOLITINIS KONTEKSTAS	11
1914-ųjų perspektyvos	11
Dėl vietos po saule	15
Lenkų klausimas	23
„Tak vied eto čepucha“	28
Kompromisai ir konfliktai	35
Lietuvių politinis pasaulis	35
„Tautos vienybės“ atgimimas	37
Radikalų gravitacijos	42
Vokietijos veiksnyys	48
ANTRA DALIS. NE TIEK Į RYTUS IR Į PIETUS, KIEK Į VAKARUS	56
Ką okupavo Vokietija? A. Pfeilio kazusas	56
Didžiosios Lietuvos kontūrai	63
Politikos kamufliažas	64
Liberalus okupacijos periodas	67
Kaipgi iš tikrųjų buvo Vilniuje	70
Kaipgi iš tikrųjų buvo Kaune	83
Šalin nuo Rusijos	92
„Vive la Pologne!“, arba Lenkijos šešėlis	103
Apie „lietuvišką“ ir lietuvių politiką	112
Restitucijos regimybė	113
Kursas — Lietuvos klausimo internacionalizavimas	117
Prijungimo politika ir kelio į laisvę pradžia	122
Svetimos valdžios žinioje esantis kraštas	130
Pasirengimas deryboms	130
Naujas derybų etapas. I dalis	132
Intermedijos tema: Antantė ir lietuviai	138
Naujas derybų etapas. II dalis	142
Lietuviškoji neomonarchizmo interliudija	145
Rytų komisija ir J. Gabrys	146

F. Roppas ir Lietuvos Taryba	149
Lietuvos karalius Mindaugas II	153
Konflikto koncepcija	163
Limitrofinė valstybė	167
Vakarai, Vakarai	171
„Atėjo laikas sudaryti savą valdžią“	173
Išvados	178
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	183
THE DEVELOPMENT OF THE LITHUANIAN STATEHOOD IN 1914—1918 (Summary)	208
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	218

Antra dalis

NE TIEK Į RYTUS IR Į PIETUS, KIEK Į VAKARUS

KĄ OKUPAVO VOKIETIJA? A. PFEILIO KAZUSAS

Po Centrinų valstybių sėkmingos ofenzyvos padėtis Rytuose stabilizavosi 1915 m. rudenį. Prasidėjo pozicinis karas. Nors jo nuobodulį kartkartėmis sudrumsdavo tiek vienos, tiek kitos pusės puolimai, tačiau padėtis fronte aiškiai pasikeis tik 1917—1918 m. sandūroje. O dabar fronto linija nusidriekė išilgai Dauguvos iki Dvinsko, toliau ėjo Naručio ežeru, Berezinos upe Pinsko, Pripetės upės link, Polesės pelkėmis, kirto Lucką, Dubną, Tarnopolį, Černovcus. Taigi Vokietija ir Austrija-Vengrija užėmė didelę, per 140 000 km², teritoriją.

Ką gi okupavo Centrinės valstybės ir konkrečiai Vokietija? Klausimas neatrods jau toks iš piršto laužtas, jei žvilgtelėsime į istoriografijoje pateikiamas šio fakto interpretacijas.

1915 m. Vokietija okupavo dalį Rusijos imperijos,— teigia Z. Petrauskas. Kaizerinės Vokietijos kariuomenė okupavo,— aiškina P. Vitkauskas,— dalį Lenkijos, Lietuvą, vakarinę Latviją ir dalį Baltarusijos. Pasak W. Sukiennickio, buvo užimta Abiejų Tautų Respublikos teritorija, Rusijos įsigyta 1793, 1795 ir 1815 m. O štai R. Dmowskio nuomone, vokiečių ir austrų rankose atsidūrė „buvusi Lenkijos valstybė veik 1793 m. sienomis, kurias rytuose daugmaž ir atitiko vokiečių—rusų fronto linija“¹.

Šių tezių įvairovę galima apibendrinti ir teigti, jog buvo okupuota Rusijos imperijos dalis su etnografinėmis lenkų, lietuvių, latvių, gudų žemėmis, kuriose kažkada egzistavo Abiejų Tautų Respublika. Tačiau vėlgi iškiltų problema: ar šis teiginys adekvačiai atspindi, koks buvo Centrinų valstybių požiūris į užimtą teritoriją? Ar jos į ją žiūrėjo kaip į integralią Rusijos imperijos dalį, etnografinių grupių efemerišką darinį, buvusią valstybę ar dar kitaip?

Be abejo, tikslingiausia būtų šiuos dalykus aiškintis atsižvelgiant į Centrinų valstybių karo tikslus Rytuose. Nors, kaip ma-

tėme, literatūroje šiuo klausimu kontroversijos netrūksta, tačiau nė vienas istorikas neneigia, kad Vokietijos ir Austrijos vadovaujantiems sluoksniams rūpėjo savo valstybių rytinių sienų saugumas. Neneigiamas ir tas faktas, kad, netgi svarstant separatinės taikos su Rusija galimybes, neatmetant ikikarinio *status quo* ar pasitenkinant tik nedidelėmis sienų korektyvomis, tiek Berlynui, tiek Vienai buvo vis sunkiau ignoruoti ir politinį šių problemų aspektą². O jis glaudžiai siejosi su vadinamuoju lenkų klausimu.

Akivaizdu tai, kad, iki 1914 m. iš esmės buvęs taikos tarp trijų imperijų garantas, karo pradžioje lenkų klausimas ėmė netekti tokių funkcijų. Visos trys imperijos bandė pasinaudoti visų pirma lenkų sąjūdžio energija ir nukreipti ją sau palankia linkme: Rusija — į vakarus, Vokietija ir Austrija — į rytus. Suprantama, kad tuomet atgimė ir istorinės Lenkijos būties interpretacija, iki tol sąmoningai neigta, bet nepamiršta.

Dar XIX a. pabaigoje kai kurie vokiečių strategai ir politikai rekomendavo, jei karas su Rusija sėkmingai pasibaigtų, atkurti Lenkiją iki Dvinos ir Dnepro. Pačioje karo pradžioje apie Lenkijos valstybės nuo Libau (Liepojos) iki Odesos restituciją privačiuose pokalbiuose užsiminė ir Vilhelmas II, ir T. Bethmannas-Hollwegas. Galimybė atkurti istorinę Lenkiją neabejojo ir grafas B. Czapskis-Huttenas, vienas įtakingiausių reicho Užsienio reikalų ministerijos, Vyriausiosios karinės vadovybės (toliau — VKV) ir paties kaizerio ekspertų Rusijos klausimais. G. Cleinowas, atsakingas už insurekcinę veiklą tarp lenkų, 1914 m. lapkričio mėn. buvo parengęs žemėlapi, kuriame Lenkijos sienas rytuose nubrėžė Dvinos ir Berezinos upėmis³. Tad su šia koncepcija minėtas Vilniuje išplatintas grafo A. Pfeilio atsišaukimas tarsi susišauktų ir bylotų, jog vokiečiai suvokė esą iš Rusijos atimamoje Lenkijoje.

Tačiau nors anuomet Vilniuje, regis, dažniau buvo pritarta atsišaukimui nei protestuota prieš jį, nedelsiant buvo duotas įsakymas nuplėšyti išplatintas proklamacijas. „Matyt, šis atsišaukimas nebuvo vokiečių kariuomenės vadovybės inspiruotas,— spėja P. Čepėnas,— nes paprastai vokiečiai, prieš įžygiuojant į svetimą teritoriją, būdavo smulkiausiai supažindinami su ja.“⁴

Išties vokiečių ir austrų vykdyta (ar planuota vykdyti) insurekcinė politika liudytų, jog bent jau bendrais bruožais apie nacionalinę Rusijos pakraščių sudėtį buvo žinota. O pranešimuose apie karo eigą Rytuose, be Rusijos ir Lenkijos, pavartoti Kuršo, Lietuvos ir net Žemaitijos vardai liudijo ir istorinės geografijos žinias⁵. Pagaliau 1914—1915 m. plūstelėjo, ypač Vokietijoje, nemažas srautas literatūros apie vakarinę Rusijos imperijos dalį.

Bet štai generolas E. Ludendorffas, tuometinis Rytų fronto generalinio štabo viršininkas, t. y. atstovas tos „vadovybės“, į

kurią ir apeliuoja P. Čepėnas, savo atsiminimuose skūsis: „Dėl vokiečių literatūros stygiaus mes labai mažai žinojome apie kraštą ir žmones, per tat jautėmės lyg kokiam naujam pasauli.“⁶ Todėl, kol buvo aiškinamasi jo specifika,— dėstė generolas,— santykiai su Lenkija, tol buvo rūpinamasi tik administraciniais reikalais, politikoš niekas nelietė ir į imperinę vadovybę dėl politinių direktyvų nesikreipė⁷.

Cia galima pacituoti ir J. Šaulio kalbos, pasakytos 1917 m. rugsėjo 18 d. lietuvių konferencijoje Vilniuje, ištrauką, kuri patvirtintų E. Ludendorffo teiginius: „Pasirodė, kad vakar[yskūčių] Rusijos provincijų [sąstatas] buvo svetimas Vokietijai. Grafas Pfeilis, paskelbdamas pranešimą, pavad[ino] Vilnių Lenkų perlu. Tik [po] 1/2 metų pradėjo apčiuopomis orientuotis mūsų santykiuose.“⁸

Tad galbūt yra teisūs tie istorikai, kurie gina maždaug tokią hipotezę: vokiečiai Vilniuje greitai (jau kitą dieną) suprato, kad jie ne Lenkijoje, todėl, taisydami klaidą, liepė nuplėšyti pernelyg palankų lenkams atsisaukimą ir ėmėsi susipažinti su užimtomis teritorijomis; susipažinę oficialiai kvestionavo Rusijos imperijos integralumą, kad galėtų tas teritorijas aneksuoti. Tą liudytų 1916 m. balandžio 5 d. kanclerio T. Bethmanno-Hollwego pareiškimas Reichstage apie tai, jog Vokietija negrąžins Rusijai „tautų, kurios gyvena tarp Baltijos jūros ir Volynės pelkių, nesvarbu, ar tai lenkai, lietuviai, vokiečiai ar latviai“⁹.

Nesiginčijant, ar toks pareiškimas vertintinas kaip ketinimas valdyti (*animus occupandi*), galima pažymėti, kad Romanovų imperijos vientisumu oficialiai buvo suabejota gerokai anksčiau. Dar 1915 m. rugpjūčio 19 d. T. Bethmannas-Hollwegas Reichstage nedviprasmiškai pareiškė, kad vakarinių Rusijos pakraščių užėmimas reiškia ne ką kita, kaip jų išlaisvinimą iš rusų jungo. Tiesa, tąkart kancleris apeliavo į anuometinę lenkų teritorijos okupaciją, kuri ir grąžins kraštui nacionalinį gyvenimą¹⁰.

Kaip žinoma, 1915 m. vasaros pabaigoje Centrinų valstybių kariuomenė buvo užėmusi Pavyslio gubernijas, didesnę Kauno ir Kuršo gubernijų dalį, veržėsi į Volynę, Gardiną, Vilnių. Sprendžiant iš T. Bethmanno-Hollwego žodžių, tai lyg ir būtų Lenkija.

Tačiau dar prieš porą savaičių rugpjūčio 4 d. laiške E. Falkenhaynui kancleris ne tik buvo išdėstęs, ką jis laiko Lenkijos teritorijos ribomis, bet ir nurodęs konkrečius lenkų klausimo sprendimo būdus: sudarius separatinę taiką su Rusija, grąžinti jai Lenkijos Karalystės (Kongresinės) dalį; tokios taikos nepasiekus, įsteigti autonominę karalystę, tvirtais ryšiais susietą su Cen-

trinėmis valstybėmis, arba Kongresinę Lenkiją unifikuoti su Galicija*, prieš tai pakoregavus pirmosios sienas Vokietijos naudai¹¹.

Tai, kad kalbant apie Lenkiją buvo turima galvoje Kongresinė Lenkija, patvirtina ir rugpjūčio 13—14 d. derybos tarp T. Bethmanno-Hollwego ir Austrijos-Vengrijos užsienio reikalų ministro S. Buriano. Derybų metu buvo nutarta Kongresinės Lenkijos teritoriją, bet be Suvalkų ir Chelmo gubernijų, laikyti paskirus politiniu vienetu, nors ir padalytu į vokiškąją bei austriškąją okupacines zonas. Rugpjūčio mėn. tokios zonos — Varšuvos ir Liublino generalgubernijos — ir buvo įsteigtos¹².

Taigi nėra abejonių, kad Lenkija besąlygiškai laikyta buvusia valstybe. Tačiau jos politinis modelis bent jau Vokietijos imperinės vadovybės projektuose per vienus metus gerokai pasikeitė. Istoriniai precedentai** vargu ar paslėpė, kad šie projektai įgyvendinami panašiai kaip rusų sumanymai, kuriais bandyta etnografiškai apibrėžti Lenkiją, t. y. pritaikyti jai riboto savarankiškumo koncepciją. Toks Centrinųjų valstybių taikymasis prie Rusijos politikos farvaterio gali būti aiškinamas labai įvairiai (vokiečių politinėje mintyje ir praktikoje etniniai elementai vyravo ne mažiau negu rusų), tik, matyt, gana svarbu čia buvo etnografinio modelio „lankstumas“ įvairių politinių kombinacijų atžvilgiu. Pavyzdžiui, Vokietijos veiksmai Belgijos atžvilgiu 1915 m. pradžioje rodė, kad pradėtas etnografinis šios 1914 m. okupuotos valstybės separavimas į flamandiškąją bei valoniškąją dalis anaipatol netrukdo reicho vadovybei zonuoti taikos su Prancūzija sudarymo dirvos ir kartu, prisidengus riboto savarankiškumo koncepcija, rengtis netiesioginei Belgijos aneksijai¹³. Panašių tendencijų aptinkama ir Vokietijos Rytų politikoje¹⁴, tik čia, priešingai nei Vakarų politikoje, buvo daugiau variantų.

Antai rusų agentūros užsienyje parengtas ir 1915 m. rugpjūčio 25 d. S. Sazonovui įteiktas pranešimas bylojo, kad Vokietija, rengdamasi neutralizuoti Rusiją, planuoja sukurti buferinius valstybinius organizmus, bet dar nėra apsisprendusi, kokiais būdais ši sumanymą įgyvendinti. Pranešime teigta, kad, viena vertus, vo-

---

* Lenkijos ir Galicijos unifikacijos projektas kitaip dar vadintas austriškuoju lenkų klausimo sprendimu arba Habsburgų imperijos „trializacija“. Projektas buvo populiarus tarp Galicijos lenkų. Pritarė jam ir įtakingi austrų politikai. Tuo tarpu vengrai, išvelgdami pavojų konstituciniams imperijos pagrindams, tokią galimybę priešinosi. Žr.: *Kann R. A History of the Habsburg empire 1526—1918.*— University of California Press, 1980.— P. 473, 503—506.

** Demarkacijos linija tarp okupacinių zonų buvo nubrėžta sulig trečiuoju Abiejų Tautų Respublikos padalijimu nustatyta Prūsijos—Austrijos siena. Suvalkų gubernijos priskyrimas paskirai vokiečių karinei valdybai taip pat galėjo būti istoriškai motyvuotas — nuo 1795 m. ji priklausė Prūsijai.

kiečiai linksta atsižvelgti į etnonacionalinę okupuojamų pakraščių sudėtį. Antra vertus, jie neatsisako minties atgavinti ne tik Lenkijos Karalystę, bet ir Didžiąją Lietuvos Kunigaikštystę (be Ukrainos). Šiuo atveju neatmetama idėja atkurti jų uniją ir taip nukreipti lenkų žvilgsnius nuo Poznanės Didžiosios Kunigaikštystės¹⁵.

Žinoma, nepatikus skaitytojas gali suabejoti: vokiečiai įstengė rusams įbrukti dezinformaciją. Tačiau galima paklausti, ar tokio politinio šantažo argumentai paneigtų tezę, kad vokiečių valdžia pakankamai įvertino etnopolitinę okupuojamo krašto istoriją ir jos reikšmę. Vargu, juolab kad tokią tezę iš dalies patvirtintų ir ta aplinkybė, jog 1915 m. liepos—rugsėjo mėn. reicho vadovaujantys sluoksniai stengėsi kompleksiskai spręsti rytuose okupuojamų teritorijų likimą. Betgi neskubėkime pateikti išvadų ir pažiūrėkime, kaip atrodė tie sprendimai.

1915 m. liepos 13 d. Vokietijos vyriausybė sušaukė specialų posėdį, skirtą rytuose užimamų teritorijų — Lenkijos, Lietuvos ir Kuršo — problemoms aptarti. Kaip tik tame posėdyje buvo patikslinta „Lenkijos“ sąvoka ir nuspręsta „ištaisyti“ reicho sieną — nuo Kongresinės Lenkijos atskirti Suvalkiją. Daugumai jokių abejonių nekilo dėl Kuršo, „seno vokiečių krašto“, aneksijos. Kalbant apie Lietuvą, buvo prisiminta jos istorinė būtis, tačiau dauguma nemanė, kad tai trukdys aneksijai ir kolonizacijai. Tačiau tiek Kuršo, tiek Lietuvos aneksijai nepritarė pats T. Bethmannas-Hollwegas, manęs, jog tokia aneksija panaikina visas galimybes sudaryti separatinę taiką su Rusija (liepos mėn. vienas iš „Deutsche Bank“ direktorių, Mankewitzius, nuvyko į Stokholmą ir bandė užmegzti kontaktus su Rusijos pasiuntiniu A. Nekliudovu). Todėl konkretaus sprendimo dėl Kuršo ir Lietuvos nebuvo priimta¹⁶.

Bet rugpjūčio mėn., vis dar sėkmingai puolant Rusiją, Lenkijos, Lietuvos ir Kuršo klausimas vėl atsidūrė Vokietijos vadovujančių sluoksnių dėmesio centre.

„Apkarpis“ Kongresinę Lenkiją, sukūrus Suvalkijos karinę valdybą, suformuojamos dar dvi valdybos — Kuršo ir Lietuvos. Jų viršininkais paskiriami A. Gossleris ir J. Isenburgas-Birsteinai. Pirmojo administruojama sritis apėmė vokiečių kontroliuojamą Kuršo guberniją. Tuo tarpu J. Isenburgui-Birsteinui teko tik Kauno gubernijos šiaurės ir šiaurės vakarų dalis¹⁷. Tiesa, jau rugpjūčio 28 d. Tilžėje, kur buvo įsikūrusi Lietuvos karinė valdyba, pasirodžiusiame lietuviams skirto „Dabarties“ laikraščio pavyzdiniame numeryje buvo aiškinama, jog, vokiečių valdžios manymu, Lietuva — tai Vilniaus, Kauno ir Suvalkų gubernijos. Neužmiršta ir

Lietuvos praeitis*. Tačiau 1915-aisiais J. Isenburgo-Birsteino teritorinė kompetencija nebuvo išplėsta, o likusiame plote buvo sudaryta Vilniaus karinė valdyba ir Gardino bei Baltstogės karinės sritys.

Būtų galima manyti, kad tokį visos šios teritorijos suskirstymą nulėmė visų pirma karinės vadovybės interesai. Valdybos ir sritys atitiko vokiečių armijų dislokacijos vietas: Lietuvos karinė valdyba — 8-osios, Gardino karinė sritis — 12-osios ir pan.¹⁸ Taigi administracinio valdymo efektyvumą turėjo garantuoti reichsvero komunikacijos linijos. Tai liudytų jau cituoto E. Ludendorffo naujai — karinės, o ne politinės strategijos dalykai rūpėjo Vyriausiajai karinei vadovybei Rytuose.

Tačiau istoriniai dokumentai rodytų ką kita — politika generolai domėjosi ne mažiau už imperinę valdžią, o militarinę administracija, 1915 m. rugsėjo 4 d. pavadinta *Oberbefehlshaber Ost* (Oberostas — Rytų fronto karinės vadovybės administruojamas kraštas), atsirado ne vien karinės strategijos sumetimais.

Dar 1915 m. rugpjūčio 27 d. E. Ludendorffas nusiųtė trumpą, bet iškalbingą laišką A. Zimmermannui: „Kadangi Lenkija iš manęs atimama, aš privalau įkurti kitą Karalystę Kurše ir Lietuvoje. Tik duokite man politines direktyvas.“¹⁹

Berlynas generolo pageidavimą svarstė, tačiau duoti direktyvų neskubėjo, kadangi aiškios nuomonės politinės valdžios ešelonuose nebuvo. Reikalą komplikavo separatinės taikos ir apskritai santykių su Rusija problema. Kaip tik atsižvelgdamas į ją turėjo parengti politines rekomendacijas 1915 m. rugsėjo pradžioje į okupuotas teritorijas nusiųstas profesorius M. Seringas, kanclerio ir užsienio reikalų sekretoriaus patarėjas. Rugsėjo 21 d. šių rekomendacijų kopija ir buvo įteikta E. Ludendorffui²⁰. Ką gi siūlė imperinės vadovybės patarėjas ir ar jo pasiūlymais buvo pasinaudota?

Visų pirma M. Seringas atmetė separatinės taikos su Rusija idėją. Jo nuomone, vokiečių ginklo pergale Rytuose atvėrė realią galimybę sužlugdyti Rusijos įsigalėjimą Europoje. Vadinas, Romanovams jokių būdu negalėjo būti gražintos užimtos teritorijos, kurias Vokietija privalėjo arba tiesiog aneksuoti, arba kartu

---

* Tokios tezės išdėstytos įvardiniame straipsnyje „Įsivedimui“, kurį pasirašė V. Steputaitis (Steputat). Šis mažlietuvių atstovas Prūsijos Landtage tuomet buvo ir parlamentaras, ir karinės valdybos Spaudos skyriaus bendradarbis, taip pat palaikė artimus ryšius su Vokietijos užsienio reikalų žinyba. Dar liepos mėn. V. Steputaitį buvo galima užtikti Berlyne, kur jis, be kita ko, bandė prišnekinti universitete studijavusį J. Žilių, žinomą lietuvių išeivijos JAV visuomenininką ir politikos veikėją, parengti Lietuvos etnopolitinį žemėlapi. Žr.: *Bielskis V. Kairiųjų vaidmuo siekiant Lietuvos nepriklausomybės // Lietuvos žinios.*— 1930.— Nr. 90.

su Austrija-Vengrija asocijuoti ar suformuoti buferines valstybes.

Profesorius teigimu, Kuršas, o ateityje ir Livonija su Estija labiausiai tinka tiesioginei aneksijai dar karo metu. Aneksija bei nauja kolonizacijos banga leis lengvai per dvi tris kartas sulydyti šias istorines vokiečių provincijas (*die deutschen Ostseeprovinzen Russlands*) su senąja tėvyne.

Tuo tarpu situacija Lietuvoje, pasak profesoriaus, iš esmės skiriasi nuo padėties Baltijos provincijose: Lietuvos visuomenėje tebegyvos Didžiosios Kunigaikštystės tradicijos, aukštutinieji sluoksniai — ne vokiečiai, o gyventojų tankumas dukart didesnis nei Kurše. Nepaisydamas šių kliūčių, M. Seringas vis dėlto patarė rengti Lietuvą aneksijai pasinaudojant trintimi tarp lietuvių tautinio sąjūdžio ir lenkiškojo elemento. Vietinius lenkus ir ypač lenkų dvarininkiją derėjo iškelti iš Lietuvos (Kauno gubernija, didžiosios Vilniaus, Suvalkų ir Gardino gubernijų dalys) į buferinę Lenkijos valstybę, asocijuotą su Centrinėmis valstybėmis ir atitinkamai išplėstą rytų kryptimi. Lietuvių tautinį sąjūdį nukreipus į kuklų tikslą — ribotą kultūrinę autonomiją ir „garantavus“ jo įgyvendinimą, — sujungti Lietuvą su Vokietija bendromis geležinkelio, muitų, švietimo ir kitokiomis sistemomis. „Ir lietuviai, — baigė savo rekomendacijas imperinės valdžios patarėjas, — neabejotinai virs ištikimais Vokietijos subjektais, kaip ir jų tautiečiai Prūsijoje.“²¹

Yra pagrindo teigti, kad M. Seringo patarimai turėjo įtakos Vokietijos Rytų politikai. Ši įtaka pasireiškė visų pirma tuo, kad vėl sukėlė vadovaujančių sluoksnių diskusijas. O ginčuose kristalizavosi ir tie praktinės politikos metmenys, kuriuos buvo mėginta taikyti Lietuvai ir Kuršui.

Sprendžiant iš rugsėjo mėn. T. Bethmanno-Hollwego susirašinėjimo su E. Falkenhaynu, profesoriaus argumentai kanclerio neįtikino. Jis aiškino, kad lietuvių judėjimas nepasitenkins tik kalbos ir religijos laisve, latviai yra pernelyg antivokiškai nusiteikę, pagaliau vienokia ar kitokia aneksijos forma prieštarauja gerų santykių su Rusija perspektyvai²².

Tuo tarpu Vilhelmštrasė linko pritarti posūkiui į aneksinę politiką, motyvavo jį Rusijos kurtumu taikos zondažams. Užsienio reikalų ministerijai imponavo ir pasiūlymas suskaldyti okupuotą teritoriją. Pastebėjusi, kad taip galima kontroliuoti lenkų klausimą, G. Jagowo žinyba atkakliai ignoravo Vienos raginimus priskirti Kongresinę Lenkiją Austrijai ir mąstė apie buferinės Lenkijos, susietos su Vokietija ir galbūt išplėstos rytų kryptimi, sukūrimą²³. Todėl kai rugsėjo mėn. užsienio reikalų sekretorius pateikė kaizeriui autonominės Kuršo ir Lietuvos kunigaikštystės, pri-

klausysiančios reichui, projektą, šio darinio teritorija apėmė tik tų pačių pavadinimų karinių valdybų administruojamas sritis²⁴ (nėsiųžtumėme vertinti šios kombinacijos kaip geopolitinio Kuršo — Žemaitijos derinio; nors J. Isenburgo-Birsteino valdybos ribos iš esmės sutapo su Žemaitija, o jos pavadinimas retkarčiais šmėkštelėdavo spaudos puslapiuose, oficialioje vokiečių valdžios pareigūnų komunikacijoje ši kategorija neaptinkama).

Tačiau tuo momentu neliko nuošalyje ir Vyriausioji karinė vadovybė Rytuose. P. Hindenburgo ir E. Ludendorffo komanda neabejodama pritarė aneksinei politikai. Ji teigiamai įvertino ir vokiškąją Lenkijos variantą, bet kėlė principinę išlygą: jokių teritorinių nuolaidų Rytuose²⁵. Kitaip tariant, generolai kategoriškai nesutiko, kad būtų skaldomas besikuriantis Oberostas.

Nors nė viena iš pusių 1915 m. rudenį nelinko nusileisti, bet atrodo, kad savotiškas kompromisas buvo pasiektas. Oficialus pareiškimas, bent jau primenantis lenkiškąją rugpjūčio mėn. precedentą, Lietuvos ir Kuršo atžvilgiu iš Reichstago ar kitos tribūnos nenuskambėjo. Vilhelmštrasė diplomatinėms tarnyboms neutraliose šalyse išsiuntė direktyvą palaikyti Lietuvos, susidedančios iš Suvalkų, Kauno, Vilniaus, Gardino ir Kuršo gubernijų, iliuziją²⁶. Gruodžio 1 d. Vilnių aplankęs Vilhelmas II prie spėjamo Vytauto kapo prisiminė šlovingas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tradicijas ir savo protėvių vedybinius ryšius su Jogailaičių dinastija²⁷. O tuo tarpu Oberosto politinis skyrius skelbė etnografinių krašto studijų medžiagą...²⁸

Taigi apibendrinaht galima pasakyti, kad Vokietijos vadovaujantys sluoksniai pakankamai gerai suvokė, kur atsidūrė reichsvero armijos po sėkmingo puolimo 1915 m. vasarą ir rudenį. Tik dėl didžiosios politikos reikėjo apsispręsti, kaip šį suvokimą pateikti: ar kaip istorinių-geografinių, Rusijai priklausančių Lenkijos, Lietuvos ir Kuršo teritorijų užėmimą, buvusios valstybės (valstybių) atgaivinimą, ar kaip etnografinių tautų išlaisvinimą?

Matyt, 1915 m. rudenį Vokietija vis dar nebuvo apsisprendusi. Tai ir reikėtų turėti omenyje vertinant grafo A. Pfeilio atsišaukimo Vilniuje pasirodymą.

DIDŽIOSIOS LIETUVOS KONTŪRAI

Nuo 1915 m. rudens iki 1916 m. pavasario Oberosto sritis — Kuršas, Lietuva, Suvalkija, Vilnius, Gardinas bei Baltstogė — buvo reorganizuotos, unifikuotos ir centralizuotos. Formaliai tokį